

Özer KÜPELİ, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014. ISBN:978-605-5200-43-5, 336 shf.

Osmanlı Devleti'nin mücadeleye giriştiği devletlerden bir tanesi de 1501-1736 yılları arasında İran'da hüküm sürmüş olan Safevi hanedanlığıdır. Başlangıçta bir tarikat temsilcisi olan Safeviler 1501'de Şah İsmail'in Tebriz'de kendi devletlerini kurmasıyla kuvvetli siyasi bir birlik haline gelmişlerdir.

Anadolu'da kuvvetli bir mürit topluluğuna sahip olan Safevilerin Anadolu'yu potansiyel bir yayılma alanı olarak görmesi başlangıçtan itibaren Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerin gergin seyretmesine neden olmuştur. Bu dönemde İran'da Sünnilere karşı ciddi bir baskı söz konusu iken, Osmanlı topraklarındaki Kızılbaş unsurların ulema tarafından Rafizî ilan edilmeleri ve devlet katında şiddetli takibata uğramaları, sonuçları günümüze kadar ulaşan bir dizi tartışmaya yol açmıştır.

Yaklaşık iki buçuk asır boyunca sınır komşusu olan ve bu sürenin önemli bir kısmını mücadeleye geçiren Osmanlı-Safevi devletleri arasındaki ilişkiler şimdiye dek oldukça az sayıda araştırmaya konu olmuştur. Bunların da önemli bir kısmı, ilişkilerin ilk dönemine ve XVI. yüzyıla aittir. Mesela Adel Allouche'nin *Osmanlı-Safevi İlişkileri, Kökenleri ve Gelişimi* adlı eseri, Jean Louis Bacque-Grammont'un *Les Ottomans Les Safavides Et Leurs Voisins. Contribution a L'histoire Des Relations Internationales Dans L'Orient Islamique De 1514 a 1524* adlı eseri ile *Les Ottomans, Les Safavides Et La Georgie 1514-1524* adlı eseri, Tufan Gündüz'ün *Son Kızılbaş Şah İsmail* adlı eseri, Remzi Kılıç'ın *Kanuni Devri Osmanlı-İran Münasebetleri (1520-1566)* adlı eseri ve Bekir Kütükoğlu'nun *Osmanlı-İran Siyâsî Münasebetleri(1578-1612)* adlı eseri örnek olarak gösterilebilir. Bunlara ilave olarak bu dönemin ilişkilerine dair yayınlanmış bir dizi makale mevcuttur. Ancak ilişkilerin XVII. yüzyıldaki durumuyla ilgili olarak yapılmış çalışma sayısı ise yok denecek kadardır. Nitekim Bekir Kütükoğlu'nun eserine ilave olarak Kerim Yans tarafından yaklaşık 40 yıl önce hazırlanmış bir doktora tezinden başka konuya dair bir çalışma gözümüze çarpmamaktadır. Bu durum Osmanlı-Safevi ilişkilerinin hâlihazırda incelenebilecek ya da yeniden ele alınabilecek yönlerinin olabileceğini akla getirmektedir.

XVII. yüzyıl Osmanlı-Safevi ilişkilerini detaylı bir şekilde ortaya koyan önemli bir çalışma, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri* adıyla Doç. Dr. Özer Küpeli tarafından bilim dünyasına kazandırılmıştır. 1612-1639 yılları arasındaki dönemi kapsayan eser, Bekir Kütükoğlu'nun eserinin kronolojik olarak devamı niteliğindedir. Yazar, Osmanlı Safevi ilişkilerinin XVII. yüzyılda oldukça yoğun olmasına rağmen çok az sayıda araştırmaya konu olduğunu, buradan hareketle iki devlet arasındaki münasebetlerin siyâsî-askerî seyrini çok boyutlu ve kronolojik bir zeminde ele almak gayesiyle eseri kaleme aldığını *Önsöz*'de (s.10) belirtmektedir.

Daha önce yazar tarafından doktora tezi olarak hazırlanan bu eser; Önsöz, Kaynaklar Hakkında, Giriş ve sonrasında üç ana bölümün ardından Sonuç, Bibliyografya, Ekler ve Dizinden oluşmaktadır.

Safevilerin ortaya çıkışı ile başlayan Giriş kısmında yazar, Osmanlı-Safevi ilişkilerinin tarihsel gelişimini kronolojik olarak ortaya koyarken; yaklaşık yüz elli yıllık dönemde, sık sık savaştan iki devlet arasındaki asıl sorunun, Sünnilik- Şiilik veya Türklük- İrânlılık mücadelesi olmadığını, bu yönde yapılmış yeterli dayanaklardan yoksun yorumların meseleyi basite indirgeyip dar bir pencereden bakmaktan kaynaklandığını belirtmiştir. Bu kısımda Osmanlı-Safevi mücadelesinin nedenlerini, siyasal/bölgesel rekabet ve uluslararası ittifaklar, mezhep çatışması, ekonomik rekabet alt başlıkları çerçevesinde açıklamıştır. Bununla birlikte yazar, coğrafya, iç ve dış dinamikler, bölgesel çeşitlilikler, komşu devletlerin tutumu ve ittifaklar göz önüne alındığında mezhep faktörünün uzun süre devam eden mücadeleleri açıklamak için tek başına yetersiz kaldığını, bu iki devletin Anadolu, Kafkasya ve Irak coğrafyasına yayılan geniş bir bölgede, birbirlerine karşı siyasal ve ekonomik bakımdan üstünlük kurma çabalarına dikkat çekmek gerektiğini belirtmiştir.

“1612-1623 Yılları Arasında Osmanlı-Safevi Münasebetleri” başlığını taşıyan birinci bölüm(ss. 89-127); “Barışın Bozulması ve İrân Üzerine Sefere Karar Verilmesi”, “Veziriazam Mehmed Paşa’nın Revan Seferi”, “Veziriazam Halil Paşa’nın Erdebil Seferi ve Serav Antlaşması” ile “Serav Antlaşması’ndan Sonra Tarafların İlişkileri” adlı alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölüm; Osmanlılar ve Safeviler arasında yapılmış olan 1612 Nasuh Paşa Antlaşması’ndan beri süre gelen birkaç yıllık barış dönemini sonlandırıp yeniden yoğun bir savaş dönemine geçilmesi sürecini anlatması ve bu savaş döneminin 1618 Serav Antlaşması ile sonlandırılmasını konu almaktadır. Bu yıllar arasındaki mücadelelerin Osmanlı Devleti için de Safevi Devleti için de uzun süreli bir kazanç sağlamamış olması dikkati çeker. Ancak Osmanlı Devleti için bir süreliğine doğu sınırına yeniden barışı getirmesi bakımından önemlidir.

İkinci bölüm “IV. Murad’ın Saltanatının İlk Devresinde Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1623-1631)” (ss. 129-193) ana başlığını taşımaktadır. Bu bölüm altında yazar “Bekir Subaşı Hadisesi ve Bağdat’ın Safevilerce Ele Geçirilmesi”, “Çerkez Mehmed Paşa’nın Abaza Üzerine Seferi”, “Safevilere Karşı Gürcistan’da İsyân ve Osmanlı Müdahalesi”, “Hafız Ahmed Paşa’nın Bağdat Seferi”, “Abaza Mehmed Paşa’nın Yeniden İsyânı ve Halil Paşa’nın Erzurum Seferi”, “Hüsrev Paşa’nın Abaza Tedibine ve Bağdat’ın Fethine Memur Edilmesi” olaylarını, dönemin ayrıntılarıyla incelemekle beraber son alt başlığı; “Erzurum Kalesi’nin Kuşatılması ve Abaza Meselesinin Halledilmesi”, “Hüsrev Paşa’nın Hemedan

Seferi”, “Hüsrev Paşa’nın Bağdat Seferi ve Kuşatması” şeklinde genişletmiştir. Kısacası bu başlıklar altında Osmanlı ülkesinin kriz zamanı olarak nitelendirilen 1622-23 yılları ile başlayan süreç anlatılmaktadır. II. Osman’ın katledilmesiyle devlet otoritesinin hiç kalmadığı bu süreçte ardı ardına başlayan isyanlardan yararlanan Safeviler, Osmanlı’nın doğu sınırlarını tehdit etmeye başlamış ve Bağdat’ı ele geçirmişlerdir. Bağdat’ın kaybedilmesiyle on beş yıl sürecek olan Osmanlı- Safevi mücadelesi yeniden başlamıştır. Önceki dönemlerden farklı olarak Osmanlı yönetimi bu süreçte Safevilere karşı, bölgedeki diğer güçlerle ittifak arayışlarına girmiştir.

“IV. Murad’ın İktidarı Doğrudan Ele Aldığı Dönemde Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1632-1639)” ana başlıklı üçüncü ve son bölüm(ss. 195-280) ise “Safevilerin Van Kuşatması” alt başlığı ile başlamaktadır. Devamında “IV. Murad’ın Revan Seferi” alt başlığı altında Osmanlı ordusunun Revan üzerine gidişi, Revan Kalesi’nin kuşatılması ve zaptı, IV. Murad’ın Revan’dan Tebriz’e ve oradan da İstanbul’a dönüşü anlatılmıştır. “Revan Kalesi’nin Safevilerce Geri Alınması”, “Erdelan Hâkimi Han Ahmed’in Osmanlı Devleti’ne İlticası”, “IV. Murad’ın Bağdat Seferi” ve son olarak da “Diplomatik Temaslar ve Osmanlı-Safevi Barışı” bu en hacimli bölümde yer alan diğer alt başlıklardır. Kitabın bu bölümünde, Osmanlı Devleti’nin uzun süredir olmayan devlet otoritesinin IV. Murad’ın yaptığı girişimler ve verilen mücadeleler ile yeniden kurulması sürecinde, Doğuda fethedilmesi arzulanan şehirlerin ele geçirilmesi ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Özellikle Osmanlı dünyasında uzun süredir beklenen Bağdat’ın fethinin başarıyla gerçekleştirilmesiyle Osmanlı Devleti’nin İran içlerine kolayca girme ve herhangi bir direnişle karşılaşmadan hak iddia ettikleri bölgeleri rahatça ele geçirme imkanını kazanmaları dikkat çekicidir. Fetihlerin IV. Murad önderliğinde başarıyla gerçekleştirilmiş olması kendisinin tarihte “Revan ve Bağdat fatihi” diye anılmasını sağlaması bakımından önem arzeder.

Sonuç olarak; birçok devletle mücadeleye girişen Osmanlı Devleti’nin Safevilerle giriştiği mücadele diğerlerinden farklı bir boyuttadır. Her iki devletin mezhepleri farklı olsa da Müslüman olmaları birbirleriyle olan mücadelelerinin sebeplerinin kaynaklara farklı yansımalarına sebep olmuştur. Bu da, bu konuda sadece Osmanlı ya da sadece Safevi kaynaklarına dayanarak oluşturulan eserlerin doğru bir sonuca ulaşmasını engellemektedir. Bu açıdan bakıldığında, bölgesel, siyasal, dini, ekonomik çerçevede Osmanlı-Safevi ilişkilerini çatışma ve ittifak çabalarını konu edinen, incelemesini yaptığımız bu eser, Osmanlı arşiv vesikaları, yabancı arşiv vesikaları, belge koleksiyonları, Osmanlı tarihleri, Safevi tarihleri, seyahatnameler ve hatıralar gibi kaynak eserlerin kullanımı bakımından diğer eserlerden farklılık gösterir. Bu yönüyle konuyla ilgili tarihi belgelerin ve eserlerin

titiz bir şekilde karşılaştırmalı olarak incelenmesi, iki devlet arasındaki münasebetleri tarihsel gerçeklik zemininde tüm gerçekliğiyle ortaya koymaktadır.

İrem ÇANLI*

*İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi